

Âhîret Kelimesinin Kavramsal Analizi, Kur'ân'da Âhîret Hayatı ve Âhîrete İman

Furat Akdemir | [0000-0002-1426-6489](https://orcid.org/0000-0002-1426-6489) | furatakdemir@duzce.edu.tr

Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İtikâdi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı,
Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Öz

Âhîret kelimesi, Kur'ân'ın temel kavramlarından biridir. Dünyevi anlam boyutu yanında, öteki dünya ve inanca yönelik anlamları ile öne çıkmaktadır. Âhîret kelimesi Kur'ân'da 116 yerde müennes (âhîret /آخرة) yirmi altı yerde ise müzekker (âhîr /آخِر) formunda el-yevm kelimesine sıfat olarak kullanılmıştır. Kur'ân'da âhîret ile eşanlamlı olan kelimelerin yanı sıra zıt anlamlı olan kelimeler de kullanılmıştır. Âhîret, öteki dünya anlamında ölümle başlayan sonsuz ve ebedî bir hayattır. İnsanın dünyadaki söz ve eylemlerinin sorulacağı ve karşılık bulacağı bir hayattır. Âhîret, farklı evreleri olan, şartları ve özellikleri ile dünyadan farklı bir âlemdir. Âhîret; ölüm, berzah, kıyamet, haşr-mahşer, hesap, sırat, cennet-cehennem aşamalarından oluşur. Âhîret, insanın dünyada söz ve eylemlerinin sorgulanacağı, imanı ve iyi amelleri olanın ödül (cennet), inkâr ve kötü amelleri olanın ise ceza göreceği (cehennem) bir âlemdir. Kur'ân, âhîreti bir iman ilkesi olarak ele almış, ağırlıklı olarak Allah'a iman ilkesi ile birlikte konu etmiştir. Âhîrete iman, gaybî bir konudur. Kur'ân bu konuyu, iman ilkesi yanında dünyada yaşanan birtakım tabiat olayları ile de aklî bir zeminde konu etmiştir.

Anahtar Kelimeler

İtikâdi İslam Mezhepleri, Kur'ân, Âhîret, Dünya, Kıyamet, İman.

Atıf Bilgisi

Akdemir, Furat. "Âhîret Kelimesinin Kavramsal Analizi, Kur'ân'da Âhîret Hayatı ve Âhîrete İman". *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 217-249. <https://doi.org/10.61272/duid.1385250>

Geliş Tarihi	02.11.2023
Kabul Tarihi	14.12.2023
Yayın Tarihi	31.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Conceptual Analysis of the Word Afterlife, the Life of the Afterlife in the Qur'an and Belief in the Afterlife

Furat Akdemir | [0000-0002-1426-6489](https://orcid.org/0000-0002-1426-6489) | furatakdemir@duzce.edu.tr

Assoc. Prof., Düzce University, Faculty of Theology, Department of Religious Sects of Islam, Düzce, Türkiye

ROR ID: [04175wc52](https://orcid.org/04175wc52)

Abstract

The word afterlife (ahiret) is one of the basic concepts of the Qur'an. In addition to its earthly meaning, it stands out with its otherworldly and faith-related meanings. In the Qur'an, the word âhiret is used as an adjective for the word al-yawm in 116 places in the form of feminine (âhirat-الآخرة) and in twenty-six places in the form of masculine (âhir-الآخِر). The Qur'an uses words synonymous with the afterlife as well as words that are antonyms. The Afterlife is an eternal and everlasting life that begins with death in the sense of the next world. It is a life in which people will be asked about their words and sorrows in this world and will be rewarded. The Afterlife is a world with different stages, conditions and characteristics. The Afterlife consists of the stages of death, the berzâh, the doomsday, gathering-hum/sunny, the judgment, the account, the queue, and heaven and hell. The Hereafter is a realm where people's words and deeds in this world will be questioned, and those with faith and good deeds will be rewarded (paradise), and those with disbelief and bad deeds will be punished (hell). The Qur'an has dealt with the Afterlife as a principle of faith, mainly in conjunction with the principle of faith in God. Belief in the Afterlife is a matter of the unseen. In addition to the principle of faith, the Qur'an has also addressed this issue rationally through some natural phenomena in the world.

Keywords

Religious Sects of Islam, Qur'an, Afterlife, World, Doomsday, Belief.

Citation

Akdemir, Furat. "Conceptual Analysis of the Word Afterlife, the Life of the Afterlife in the Qur'an and Belief in the Afterlife". *Düzce Divinity Journal* 7/2 (December 2023), 217-249. <https://doi.org/10.61272/duid.1385250>

Date of Submission	02.11.2023
Date of Acceptance	14.12.2023
Date of Publication	31.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

1. Âhîret Kavramı

Âhîret (آخرة) kelimesi A-H-R fiilinin ismi faili olan *son, en son, final, hemen ardından, sonuç, sınır, kıyı* anlamındaki âhir (آخِر) kelimesinin müennes formudur. Âhîret, sözlükte *son, sonraki, diğer, âhîret, öteki dünya, ölümden sonraki hayat* anlamlarına gelmektedir. Âhîret (آخرة) kelimesinin çoğulu evâhîr (أواخر) olarak gelir.¹ Âhîret (الآخرة) kelimesi *ilk, önceki, birinci* anlamındaki ûlâ (الأولى) kelimesinin karşıtıdır.² Bu kelime, düşürülen (mahzûf) bir ismin (الدَّار) "ed-Dâr" kelimesinin sıfatı olan "el-Âhîre" şeklinde kullanılır. Kur'ân'da hafzedilen bu isim (الدَّار) "ed-Dâr" (yurt, konak) ve (النَّشْأَةُ) "en-Neş'etü" (yaratma, yaratılış, ortaya çıkma) kelimeleridir. Âhîret mutlak ve yalın olarak ed-dârü'l-âhîre (الدَّارُ الْآخِرَةُ) (*son yurt, son konak*) ve "en-neş'etü'l-âhîre" (النَّشْأَةُ الْآخِرَةُ) (*son yaratılış*) tamlamasında geçen anlamdır. Âhîret bu bağlamda, ölümlle başlayan ve kıyamet sonrası dirilişten sonra sonsuz olan hayatı konu eder.

Âhîret (الآخرة) kavramı müennes formunda Kur'ân'da 116 yerde geçer. 114 yerde mutlak âhîret hayatı anlamında, ölümden sonraki hayatı konu eder. İki yerde ise mutlak öteki âlem ve âhîret anlamında kullanılmamıştır. Bu iki âyetteki âhîret kavramı; *son, en son, diğer, sonraki* anlamlarında dünyevi konular için kullanılmıştır.³

a. Âhîret kelimesinin "son/sonuncu/sonraki/diğer/ikinci" anlamları bağlamında konu edilişi.

فَإِذَا جَاءَ وَعَدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيَمُزِّبُوا مَا عَلِمُوا
﴿... تَنْبِيْرًا﴾

¹ Ebu'l-Fadl Cemalüddin İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sadr, 1955), 4/11-14; Ahmed Ayed vd., *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî* (Alesco: Larus Yayınları, 1989), 75.

² el-Kasas 28/70.

³ İslâm Ansiklopedisi Âhîret maddesinde, "Âhîret" kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki sayısı ve tahlili konusunda ciddi eksiklikler ve hatalar yapılmıştır. Maddedeki eksiklikler yeni baskılarda düzeltilmelidir. Çalışmamda bu konuya değinmedim. Eksiklikler çalışmamız ile karşılaştırılınca görülecektir. Bekir Topaloğlu, "Âhîret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/543-548.

"Son/sonuncu/diğer/ikinci (cezalandırma) zamanı gelince, yüzlerinizi kapkara edecek, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e (Süleyman Mâbedi'ne) girecek ve üstün gelip her şeyi tahrip edecek (ordular size musallat olur)."⁴

b. Kur'ân'ın âhîreti; "son, en son, diğer"⁵ anlamlarında konu edişi.

﴿ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا خِطَابٌ ﴾

"Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık."⁶

Âhîret kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de, dokuz yerde *ed-dâr* ile sıfat veya isim tamlaması şeklinde *ed-dârü'l-âhîre*⁷, *dârü'l-âhîre*⁸ (son yurt, son konak), bir yerde *en-neş'etü'l-âhîre*⁹ (son yaratılış), üç yerde *sevâbe'l-âhîre*¹⁰ (âhîret ödülü), iki yerde *ecrü'l-âhîre*¹¹ (âhîret ödülü), üç yerde *likâe'l-âhîre*¹² (âhîret buluşması), bir yerde *va'dü'l-âhîre*¹³ (âhîret sözü/va'di), altı yerde *azâbe'l-âhîre*¹⁴ (âhîret azabı) bir yerde *harse'l-âhîre*¹⁵ (âhîret hasılatı/kazancı), bir yerde de *nekâle'l-âhîre*¹⁶ (âhîretin şiddetli cezası), şeklinde geçmektedir.

Kur'ân'da âhîret kelimesi dört ayrı fiil ile de konu edilmiştir.

a. Âhîret kelimesi bir yerde mâzî ve iki yerde muzâri formunda e-râ-de (رَادَ) fiili ile konu edilmiştir. Bu âyetlerin birinde Uhud Savaşı sürecinde ilk zafer esnasında sahâbenin bir kısmının dünyevi ganimetler isteği ve yine bir kısmının ise âhîret arzusu konu edilmiştir.¹⁷ Fiilin geçtiği diğer âyette, Hz. Ebû

⁴ el-İsrâ 17/7

⁵ Sâd 38/7.

⁶ Sâd 38/7.

⁷ el-Bakara 2/94; el-En'am 6/32; el-A'raf 7/169; el-Kasas 28/77, 83; el-Ankebût 29/64; el-Ahzâb 33/29 .

⁸ Yûsuf 12/109; en-Nahl 16/30. Bk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1988), 28-30, 335-336.

⁹ el-Ankebût 29/20.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/145, 148; en-Nisâ 4/124.

¹¹ Yûsuf 12/57; en-Nahl 16/41.

¹² el-A'raf 7/147; el-Mü'minûn 23/33; er-Rûm 30/16.

¹³ el-İsrâ 17/104. İsrâ suresi 17/7'de geçen *va'dü'l-âhîre* (sonuncu/diğer/ikinci uyarı) İsrailoğulları ile ilgili Süleyman mabedini konu etmektedir ve dünya ile ilgilidir, âhîret ile ilgili değildir.

¹⁴ Hûd 11/103; er-Ra'd 13/34; Tâhâ 20/127; ez-Zümer 39/26; Fussilet 41/7; el-Kalem 68/33.

¹⁵ eş-Şûrâ 42/20.

¹⁶ ez-Zâriyât 79/25.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/152.

Bekir'in Bedir Savaşı esirlerinin fidye alınarak serbest bırakılması teklifini Allah Rasülü kabul ederek uygulamıştı. Bunun üzerine Yüce Allah; geçici dünya malını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti kazanmanızı ister, uyarısını yapmıştır.¹⁸Yüce Allah âyette, âhiretin düşünülerek kararların alınması uyarısında bulunmuştur. *e-ra-de* (رَأَى) fiinin şart edatı ile geçtiği bir diğer ayette de âhirete yönelik istek ve çabaların değerine vurgu yapılmıştır.

"Kim de mü'min olarak âhireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."¹⁹

b. Bir âyette *ha-zi-ra* (حَذَرَ) (*sakınmak/korkmak*) fiili, âhiret kelimesi ile mü'min kulların dünya yaşamında, âhireti düşünerek ve çekinerek ibadette bulunmaları istenmiştir.²⁰

c. Bir âyette *hâ-fe* (خَافَ) (*korkmak*) fiili ile dünya yaşamında inanmayanların âhireti dikkate almayarak ve korkmayarak sorumsuzca yaşadıkları konu edilmiştir.²¹

d. Bir âyette *ve-zi-râ* (وَدَّرَ) (*bırakmak, terketmek*) anlamında insanların dünya arzusu ve sevgisinin daha ağır bastığına ve âhiret endişesi taşımadıklarına vurgu yapılmıştır. "Hayır! Siz dünyayı seviyorsunuz ve âhireti bırakıyorsunuz."²²

Âhiret kelimesinin geçtiği diğer âyetlerde ise yalnız olarak kullanılmıştır. Bu âyetlerde âhiret, mutlak anlamda *ed-dâriü'l-âhire* tamlamasında geçen "son yurt, son konak" anlamında, kullanılmıştır.²³ Ayrıca bu âyetlerde âhiret, dünyanın karşıtı olarak konu edilmiştir.

Âhiret kelimesinin müzekker/eril formu olan âhir (الْآخِر) kelimesi ise Kur'an'da yirmi altı yerde *el-yevm* kelimesine sıfat olarak *el-yevmü'l-âhir* (الْيَوْمِ الْآخِرِ) (son gün), şeklinde geçmektedir.²⁴

¹⁸ el-Enfâl 8/67.

¹⁹ el-İsrâ 17/7.

²⁰ ez-Zümer 39/9.

²¹ el-Müddessir 74/53.

²² el-Kiyâme 75/21.

²³ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Mufehres*, 28-30.

²⁴ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Mufehres*, 27-28.

Âhiret, kıyametin kopmasıyla başlayan ve farklı evreleri olan bir hayattır. Kur'an, bu süreci ve yaşananları farklı kavramlarla konu etmiştir. Âhiret hayatında yaşananları konu eden bu bağlamda kullanılan kavramlar şunlardır.

1.1. Kur'an'da Âhiret İçin Kullanılan Eş Anamlı Kavramlar

Kıyamet: "Duruş, kıyâm etmek, kalkış" anlamlarına gelmektedir. Kıyâmet, *kıyâm* kökünden türemiş isim veya masdardır. "Yeniden dirilme, kalkma, duruş" ve "Allah'ın huzurunda durma" anlamında âhiretin başlangıcını ve kozmik değişikliği konu eden olaydır. Kıyamet, Kur'an'da çok sayıda ayette konu edilmiştir.

"Her nefis ölümü tadacaktır. Ve Kıyamet/Âhiret Günü'nde ecirleriniz eksiksiz bir şekilde size verilecektir."²⁵

Ukbe'd-dâr: "Son/karşılık/mükâfat/netice yurdu" anlamlarına gelmektedir.

"İşte onlar var ya, son mükâfat, son yurt, son konak sadece onlarındır."²⁶

"Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Son yurt (olan cennet) ne güzeldir!"²⁷

ed-Dârü'l-âhire: "Son yurt, son konak" anlamlarına gelmektedir.

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki âhiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?"²⁸

Kur'an, "son, son yurt, son gün" anlamlarında kullandığı Âhiret kavramını, *ûla*, *dünyâ* ve *el-heyâtü'd-dünya* kavramlarının karşıtı olarak kullanılmıştır.

el-Yevmü'l-âhir: "Son gün, sonraki gün, diğer gün" anlamına gelmektedir.

"...Asıl erdemli kişi Allah'a, son/sonraki/âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden..."²⁹

en-Neş'etü'l-âhire: "Son yaratılış, sonraki, ikinci, diğer yaratılış" demektir.

"...Allah, daha sonra son/ikinci/sonraki yaratmayı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir."³⁰

Yevmü'l-Hulûd: "Ebedîlik/sonsuzluk günü" anlamına gelmektedir.

"Oraya esenlikle girin. İşte bu, ebedîlik günüdür."³¹

²⁵ Âl-i İmrân 3/185.

²⁶ er-Ra'd 13/22.

²⁷ er-Ra'd 13/24.

²⁸ el-En'âm 6/32.

²⁹ el-Bakara 2/177.

³⁰ el-Ankebût 29/20.

Dârü's-Selâm³²: "Barış, huzur yurdu, cennet" anlamlarına gelmektedir.

Dârü'l-Muttakîn³³: "Dindarlar, saf ve temiz dindarların yurdu, cennet" anlamlarına gelmektedir.

Dârü'l-Mukâme³⁴: "Kalınacak yer, durulacak ebedî yurt, cehennem" anlamına gelmektedir.

Dârü'l-Bevâr³⁵: "Yokluk yurdu, helâk yurdu, cehennem" anlamına gelmektedir.

Dârü'l-Fâsikîn³⁶: "Bozguncular yurdu, fasıklar yurdu, cehennem" anlamlarına gelmektedir.

Süü'd-Dâr³⁷: "Konakların en kötüsü, yurtların en kötüsü, cehennem" anlamlarına gelmektedir.

Dârü'l-Huld³⁸: "Ebedîlik yurdu, sonsuzluk yurdu, cennet" demektir.

1.2. Kur'ân'da Âhret Kelimesinin Karşıtı (Zıt) Anlamında Kullanılan Kavramlar

Ûlâ: "İlk, önceki" anlamlarına gelmektedir. İlk, önceki hayat dünya hayatını ifade eder.

﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ﴾

"İlk olan/dünyada da âhirette de hamd O'na mahsustur."³⁹

"Oysa son da (âhret de) ilk de (dünya da) yalnızca Allah'a aittir."⁴⁰

Dünya: Dünya kelimesi *ednâ* (en yakın, daha uygun, daha düşük, daha değeri az) kelimesinin müennesidir.

﴿فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾

"Dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır."⁴¹

---

³¹ Kâf 50/34.

³² el-En'âm 6/127; Yûnus 10/25.

³³ en-Nahl 16/30.

³⁴ Fâtır 35/35.

³⁵ İbrâhîm 14/28.

³⁶ el-A'râf 7/144.

³⁷ er-Râ'd 13/25; el-Mü'min 40/52.

³⁸ Fussilet 41/24.

³⁹ el-Kasas 28/70.

⁴⁰ en-Necm 53/25. Bk. el-Kasas 28/70; en-Nâziât 79/25; el-Leyl 92/13; ed-Duhâ 93/4.

"Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhîret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!"⁴²

el-Hayâtü'd-Dünya: Kelime anlamı olarak, "yakın hayat, daha düşük hayat, değeri daha az hayat" anlamlarına gelmektedir.

﴿الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ﴾

"Onlar dünya hayatını âhîrete tercih ederler."⁴³

Âhîretin dünya hayatı ile yakın bir ilişkisi vardır. Bu anlamda âhîret, dünyanın karşıtı, âhîret yaşamı da dünya hayatının karşıtı anlamında kullanılmıştır. Âhîret; dünya hayatından sonra gerçekleşecek, daha farklı, sonsuz ve ölümsüz bir hayatı ve evrelerini ifade eder. Âhîret hayatı, geniş anlamda evrenin düzeninin yok olması (kıyametin kopması) sonrası insanların tekrar diriltilmesiyle başlayacak olan sonsuz yaşamı ifade eder. Âhîret inancı, ölüm ve berzah âlemi (kabir hayatı), kıyamet alametleri, kıyametin kopması, evrenin yeniden yaratılması, ölümlerin diriltilmesi (*ba's ba'de'l-mevt*), toplanma yerine götürülmesi, toplanması (haşir-mahşer), insanların hesaba çekilmesi (hesap), yapılan söz ve eylemlerin tartılması ve değerlendirilmesi (mîzan), sırttan geçilmesi, a'râf, cennet ve cehennem evrelerinden oluşur.

2. Âhîret Hayatı

Dünya ve âhîret iki farklı âleme isim olsa bile biri diğerine anlam ve değer katan bir hayattır. Kur'ân'da âhîret hayatı, dünya hayatı ile birlikte konu edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Dünya ve âhîret, biri diğerini hatırlatan ve tamamlayan kavramsal yapılardan biridir. Dünya neden, âhîret sonuçtur. Âhîret, dünyadaki iyi ve kötü tüm söz ve eylemlerin karşılığının görüleceği bir hayattır.⁴⁴ İslâm düşüncesinde kıyametin kopması ve tüm insanların diriltilip mahşer-haşir, hesap, amel defteri, mîzan, sırat aşamalarından sonra başlayan sonsuz yaşam yurduna (cennet-cehennem) âhîret hayatı denir. Kur'ân, kıyamet sonrası başlayacak hayatı "*âhîret, ebedî hayat, öte dünya, dârü'l-âhîre, ukbâ, dâr-ı bekâ, dârü's-selâm*" vb. benzeri kavramlar ile konu etmiştir. Âhîret ebedî, sorunsuz, konforlu ve mutlu bir hayattır. İnsanın dilediği ve hayal ettiği her türlü imkân ve sayısız nimetlerin sunulacağı bir âlemdir. İnsan için dünya ve âhîret, bir bütünün iki yarısını ifade eder. Âhîret, dünya hayatını anlamlı ve değerli kılan bir sonuçtur. Âhîret, insanın tüm söz ve eylemlerinin anlam ve

⁴¹ el-Bakara 2/217.

⁴² el-Ankebût 29/64.

⁴³ İbrâhim 14/3. Bk. el-Bakara 2/86, en-Nisâ 4/74; er-Ra'd 13/26, 34.

⁴⁴ Mehmet Tözluyurt, "Kur'ân'da Allah Ve İnsanın Sonsuzluğu Üzerine Bir İnceleme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018/13), 191-192.

karşılık bulduğu bir hayattır. "Her insan, yaptığı bütün iyilikleri de kötülükleri de karşısında bulacağı o günün kendisinden çok uzak olmasını ister. Allah, zâtına karşı dikkatli olmanızı uyarıyor. Zira Allah, kullarına karşı şefkatlidir."⁴⁵ Hz. Muhammed bu bağlamda, "Kıyamet gününde insanoğlu şu beş şeyden; ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazandığından, malını nerede harcadığından, bildiği ile amel edip etmediğinden; hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan bir yere kımıldayamaz:"⁴⁶

Kur'ân, Âhiret hayatının bir karşılık dünyası olduğunu, iman ve iyilik sahiplerinin cennete, inkâr ve kötülük sahiplerinin cehenneme gireceğini vurgulamıştır. Cennet nimetlerinin ve imkânlarının, dünyadaki nimetlere karşın sonsuz ve üstün olduğu vurgulanmıştır.⁴⁷ "Yüzleri aydınlananlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindelerdir. Ve orada ebedî kalacaklardır."⁴⁸ Cehennem eza ve sıkıntılarının da dünyadakilere karşın daha korkunç olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ "...Âhiret azabı ise daha çetin ve zordur. Ve onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kimse de yoktur."⁵⁰ Bu yüzden insanın dünya yaşamında, âhireti düşünerek söz ve eylemlerde bulunması istenirken, âhiret hayatının daha hayırlı olduğuna vurgu yapılmıştır. "Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Şüphesiz âhiret yurdu korkup sakınanlar için daha hayırlıdır. Akletmez misiniz?"⁵¹

Âhiret hayatı gaybî bir konudur. Bilimsel veriler, gözlem ve duyular ile bu âlemin bilinmesi ve tanınması imkânsızdır. Âhiret hakkında tek bilgi kaynağı vahiydir. Hz. Muhammed, vahiy temelinde âhiret hayatı hakkında bilgiler vermiş ve yorumlarda bulunmuştur. Kur'ân, bu hayatın aşamalarını bir takım deliller ve örnekler ile açıklamıştır. Âhiret yaşamının gerçek boyutunu, aşamalarını ve özelliklerini ancak Allah bilir ve bildirdiği bilgiler ışığında bir iman esası olarak iman edilir.

---

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/30.

⁴⁶ Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b. Dahhâk et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1970), "Sifatü'l-kıyâme", 1 (no. 2416).

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/15, 107,

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/107.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/56, 106; el-Mâide 5/33; Yûnus 10/26; Tâhâ 20/74, 127, el-Hac 21/2.

⁵⁰ er-Ra'd 13/34.

⁵¹ el-En'âm 6/32; Yûnus 10/26.

2.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Âhiret Hayatı

Kur'ân'da âhiret hayatı, bazı âyetlerde mutlak ve yalın halde zikredilmiştir.⁵² Çok sayıda âyette Allah'a iman ile âhirete imanı birlikte konu etmiştir.⁵³ Kur'ân, âhiret hayatının bir iman ilkesi olduğunu bildirmiştir.⁵⁴ İman bağlamında gerçek iyiliğin, kişinin Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere inanması olduğu vurgulanmıştır.⁵⁵

Kur'ân'da; dünya ve âhiret hayatı arasında âhiret hayatının tercih edilmesi istenmiştir.⁵⁶ İnsana dünya yaşamında, âhireti düşünerek söz ve eylemlerde bulunması tavsiye edilmiştir.⁵⁷ Âhiret hayatını inkar edip, dünya hayatında âhireti düşünmeden yaşayanların, tüm yaptıklarının anlamsız olacağı ve boşa gideceği bildirilmiştir. Bu düşüncede olanların, âhirette büyük bir hüsrân ve kayıp yaşayacağı konu edilmiştir.⁵⁸

Âhirette kişiye imanı ve ameli dışında hiçbir şey fayda vermeyecektir.⁵⁹ "O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez."⁶⁰ Dünya hayatında kişi iyi ve kötü ne işlemiş ise âhirette eksiksiz karşılığını görecektir.⁶¹ "Herkes yaptığı için karşılığı tam olarak verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir."⁶² "Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar."⁶³

Âhiret hayatı ve nimetleri ebedî, sonsuz ve daha hayırlıdır.⁶⁴ "...Bunlar cennetin ehlidirler ve orada ebedî kalacaklardır."⁶⁵ "İman edip de sakınanlar

⁵² el-Bakara 2/114, 130.

⁵³ el-Bakara 67, 177, 285; en-Nisâ 4/136.

⁵⁴ el-Bakara 2/4, 8, 177, 285; en-Nisâ 4/59, 136.

⁵⁵ el-Bakara 2/177.

⁵⁶ ed-Duhâ 93/4.

⁵⁷ el-Bakara 2/130, 201; Âl-i İmrân 3/45.

⁵⁸ en-Nisâ 4/74; el-Bakara 2/86; Hûd 11/16.

⁵⁹ el-Bakara 2/123; el-İsrâ 17/19; ez-Zuhruf 43/86.

⁶⁰ ed-Duhân 44/41.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/30; Kâf 50/35; ez-Zilzâl 99/7-8.

⁶² ez-Zümer 39/70.

⁶³ el-Kasas 28/84.

⁶⁴ el-Enfâl 8/67; et-Tevbe 9/38; Yûnus 10/26, 27; el-İsrâ 17/21; el-Gâşiye 88/8-16.

⁶⁵ Yûnus 10/26.

için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.”⁶⁶ Âhiret hayatını (cennet-cehennem) insanlar canlı yaşayacaklardır.⁶⁷ Âhiret hayatının azabı korkunçtur.⁶⁸

2.2. Âhiret Hayatının Evreleri

Âhiret, dünya yaşamını anlamlı kılan bir hayattır. Bu nedenle dünya yaşamı, âhiret hayatı ile doğrudan ilişkilidir. Âhiret hayatı, dünya yaşamının son bulması ile başlayacak ebedî bir hayattır ve insanın dünya yaşamında işlediklerinin karşılığını bulacağı ebedî bir yurttur. Bu yaşamın ilk evresinde insana dünyadaki tüm söz ve eylemlerinin hesabı Allah tarafından sorulacaktır. İyi ve kötü ne işlemiş ise karşılığını aynı şekilde eksiksiz görecektir.⁶⁹

Kur'an-ı Kerîm, âhiret hayatını farklı boyutları ve evreleri ile konu etmiştir.⁷⁰ Âhiret, her insan için ölümle başlayan bir hayat evresidir. Ölüm, dünya hayatının son bulması, âhiret hayatının ilk evresine giriştir. Kıyamet öncesi gerçekleşen ölüm, her insan için berzah âleminin başlangıcıdır. Kıyametin kopması ile de evrenin düzeni yok olacak ve tüm yaşam son bulacaktır. Kıyamet sonrası, yeniden diriliş gerçekleşecektir. Tüm insanlar hesap için mahşerde bir araya toplanacaktır. İnsanlar burada hesaba çekilecek, dünyadaki tüm söz ve eylemleri kendisine hatırlatılacak ve karşılık bulacaktır. İyilik ve kötülüğün karşılığı olarak ödül ve ceza (cennet/ cehennem) yaşamı başlayacaktır.

Âhiret; şartları, imkanları ve nimetleri, eza ve sıkıntıları ile farklı ve sonsuz bir hayattır. Âhiret, insanın dünya yaşamında işlediklerinin karşılığını bulacağı ebedî bir yurttur. İnsana dünyadaki tüm söz ve eylemlerinin hesabı Allah tarafından sorulacaktır. İyi ve kötü ne işlemiş ise karşılığını aynı şekilde eksiksiz görecektir.

2.2.1. Ölüm

Doğum ve ölüm, tüm canlı varlığın bir gerçeğidir. Ölüm, Yüce Allah'ın, insan ve diğer tüm canlıların varlığına koyduğu bir gerçek ve hükümdür. Kur'an'a göre insanın yaşadığı doğum ve ölüm gerçeği, ilâhî bir yasadır. Her doğan ölür ve her dünyaya gelen âhirete göç eder. İnsan, ölümden sonra bir daha dünyaya dönemeyeceği için her insanın ölümü küçük kıyamet, evrenin ve dünyanın tüm düzeninin yıkılması ve yok olması ise büyük kıyamettir.

⁶⁶ Yûsuf 12/57, 109; er-Ra'd 13/26.

⁶⁷ Tâhâ 20/74.

⁶⁸ el-Hac 22/2; el-Furkan 25/11; ez- Zümer 39/26, 48.

⁶⁹ el-Enbiyâ 21/47.

⁷⁰ Nureddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 177-179.

Allah dışında her canlı, doğum gibi ölüm gerçeğini de yaşayacaktır. Öncersiz/ezelî ve ebedî/sonsuz olan sadece Allah'tır. "Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz."⁷¹ "Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır."⁷²

2.2.2. Berzah Âlemi

Berzah, sözlükte; iki şey arasındaki engel, perde ve ayırıcı sınır, demektir.⁷³ Dinî bir terim olarak ise; ölümden sonra başlayan, ruhların kıyamete kadar kalacakları âlem veya mahşerdeki dirilişe kadar süren kabir hayatıdır. Kur'ân, berzah âlemini konu eder fakat detaylarına girmez. Berzah âlemi, dünya hayatının son bulması ile başlayan ve diriltme gününe (ba's günü) kadar devam eden bir süreçtir. Bu sürecin içeriği ile ilgili Kur'ân'dan bazı âyetler delil olarak ileri sürülmüştür. Bu âyetler⁷⁴ süreç ile ilgili zannî delil içermektedir. Berzah âlemi süreci ile ilgili hadis kaynaklarında bazı rivayetler geçmektedir. İslam düşüncesinde berzah âleminde insanın diriltilip ödül ve ceza göreceği tartışmalıdır. Kur'ân, onlarca ayette dünya yaşamının sonunda yaşanacak ölümden sonra kıyamet sonrası ba's/dirilme gününden söz etmektedir. Kur'ân, dünyada yaşanacak ölümden sonra ve âhîret için ba's/dirilme gününden önce ayrıca bir diriltmeden kesinlikle söz etmez. Berzah âleminde diriltme söz konusu değildir. Kur'ân'da, "Onların önlerinde ise yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır."⁷⁵ "Berzah" kelimesi ile âyette konu edilen anlam budur. Her insan öldükten sonra berzah âlemini yaşayacaktır. Berzah âleminde ruh ve beden ayrılacaktır. İnsan, berzah âlemini ruhu ile yaşayacaktır. Berzah âleminde ödül ve cezanın olacağı Mü'min 40/46 âyeti delil olarak getirilmiştir. "Akşam ve sabahları sunulacakları ateş! (Kıyamet)Saat gelip çatınca da, Firavun ve adamlarını, (cehennemdeki) en şiddetli azaba sürükleyin! denilecek."⁷⁶ Âyette kabir azabı olacağına dair kesin bir ifade söz konusu değildir. İnsan öldükten sonra, ruh ve beden ayrılacaktır. Ruha gideceği yer gösterilecektir. Peygamberimiz de bu konuya işaret etmiştir: "Bir kimse ölürken/öldüğü zaman, sabah akşam ona gideceği yer gösterilir. Eğer cennetlikse cennetteki yeri, cehennemlikse cehennemdeki yeri kendisine

⁷¹ el-Ankebût 29/57; bk. Âl-i İmrân 3/185; en-Nahl 16/61; el-Enbiyâ 21/34, 35; el-Mü'minûn 23/15.

⁷² er-Rahmân 55/26-27.

⁷³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 3/8.

⁷⁴ Kur'ân'da geçen sübûtiyeti kat'î fakat delâleti/ifadesi zannî/açık olmayan bazı ayetler ileri sürülmektedir.

⁷⁵ el-Mü'minûn 23/100.

⁷⁶ el-Mü'min 40/46.

gösterilir ve ona Allah Teâlâ kıyamet gününde seni oraya gönderinceye kadar işte senin yerin burasıdır." denilir.⁷⁷

Kur'ân ayrıca berzah âleminde kalış sürecinin bir an gibi olduğunu bildirmiştir. Zaman mefhumunu yaratan Allah'tır ve insan için geçerlidir. İnsanın zaman mefhumunu yaşaması, Allah'ın yaratmasıyla ilgili bir olgudur; dilerse insana yaşatmaz. Berzah âlemi de bu zaman olgusu ile ilgilidir. Kur'ân, insanın berzah âlemini bir an gibi yaşadığını ve ifade ettiğini konu etmiştir. "Kıyametin kopacağı gün suçlular, bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler. Onlar (dünyada haktan) işte böyle döndürülüyorlardı. " ⁷⁸

Kur'ân, insanın söz ve eylemlerinin karşılığını, diriltilip hesaba çekildikten sonra göreceğini vurgular.⁷⁹ "O gün (hesap için Allah'a) arz olunursunuz. Hiçbir sırrınız gizli kalmaz."⁸⁰ "O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır."⁸¹ Kur'ân ba's /dirilme ile başlayan haşr-mahşer ve hesaba çekildikten sonra insanların ödül ve ceza göreceğini bildirmiştir. Ayrıca cennet ve cehenneminde hesaptan sonra olduğunu çok sayıda âyet ile konu etmiştir.

2.2.3. Kıyamet

Kıyamet kelimesi sözlükte "ayağa kalkmak, durmak, kıyam etmek, dikilmek" anlamlarına gelmektedir.⁸² Terim anlamı ise; dünyanın sonu, evrenin düzeninin bozulması, yok olması ve aynı zamanda tüm varlığın yeniden diriltilip mahşerde toplanmasıdır. İlk sûra üfürüldüğünde kıyamet kopacak, tüm insanlar ölecek ve evren yok olacaktır. "Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar."⁸³ Kıyamet; Allah'ın, evren ve canlıların varlığını sürdürmesi için koyduğu yasaları kaldırması; evrenin düzeninin yok olması, insanların ve tüm canlıların ölmesidir.⁸⁴ "Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Cenâiz", 89 (1313); Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), "Cennet", 17 (65-66).

⁷⁸ er-Rûm 35/55.

⁷⁹ el-Enbiyâ 21/47.

⁸⁰ el-Hâkka 69/18.

⁸¹ ez-Zilzâl 99/6.

⁸² İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 12/496-506.

⁸³ Zümer 39/68; bk. en-Neml 27/87-89.

⁸⁴ Sebe' 34/51; ez-Zümer 39/68; el-Meâric 70/44; el-Kıyâmet 75/ 7-10; el-Mürselât 77/7-10; en-Naziât 79/6-9; Abese 80/33; el-İnşikâk 84/1-5; ez- Zilzâl 99/1-5; el-Kâria 101/1-5.

içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek."⁸⁵

Kur'ân, kıyamet esnasında yaşanacak korkunç ve dehşet sahnelerini konu etmiştir. Bu yaşanacak olaylar bağlamında kavramlar kullanmıştır. Bu kavramlar kıyameti ifade eden veya kıyamette yaşanacakları konu eden kavramlardır.

2.2.3.1. Kur'ân'da Kıyamet ile İlgili Kavramlar

el-Hâkka: el-Hâkka⁸⁶ kavramı “Gerçekleşecek olan kıyamet, aniden meydana gelecek felaket, facia, afet” anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in 69. sûresine ad ve konu olmuştur.

Yavmu'l-Âzife⁸⁷: “Yaklaşan, yaklaşmakta olan gün” anlamına gelmektedir.

el-Vâkı'a⁸⁸: “Olay, hadise, olgu, bela, kıyamet” anlamlarına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in 56. sûresine isim ve konu olmuştur.

el-Kâriâ⁸⁹: el-Kâria, Kur'ân-ı Kerîm'in 101 sûresine ad ve konu olmuştur. “Felaket, afet, ansızın gelen felaket” anlamlarına gelmektedir.

es-Sahha⁹⁰: “Şiddetli ses, gürültü, kulakları sağır eden ses” anlamlarına gelmektedir.

et-Tâmmeh⁹¹: “Yıkım, büyük felaket, kıyamet, afet” anlamlarına gelmektedir.

el-Ġâşiye⁹²: “Afet, bela, felaket, kıyamet, örtü” anlamlarına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in 88. sûresine isim ve konu olmuştur.

es-Sâ'ah⁹³: “Saat, vakit, zaman, kıyamet” anlamlarına gelmektedir.

Yavmu'l-Ba's⁹⁴: “Diriliş, dirilme, uyandırma günü” anlamlarına gelmektedir.

⁸⁵ el-İnfitâr 82/1-5.

⁸⁶ el-Hâkka 69/1.

⁸⁷ el-Mü'minûn 40/18.

⁸⁸ el-Vâkıa 56/1.

⁸⁹ el-Kâria 101/1-2.

⁹⁰ Abese 80/33.

⁹¹ en-Nâzi'ât 79/34.

⁹² el-Ġâşiye 88/1-2.

⁹³ en-Neml 16/77.

⁹⁴ el-A'râf 7/14; el-Hicr 15/36; en-Nahl 16/39, 84; Meryem 19/15, 33; el-Mü'minûn 23/100.

Yavmu'l-Hurûc⁹⁵: “Çıkma günü, çıkış günü, ayrılma günü” anlamlarına gelmektedir.

Yavmun Kebîr- Yavmun Azîm⁹⁶: “Büyük gün” demektir.

Yavmun lâ raybe fih⁹⁷: “Geleceğinde şüphe olmayan gün” demektir.

Yavmun Meşhûd⁹⁸: “Görülecek gün, hazır olacak gün, tanık olacak gün” anlamlarına gelmektedir.

Yavmu'd-Dîn⁹⁹: “Din günü, hesap günü, ceza günü” anlamlarına gelmektedir.

Yavmu'l-Fasl¹⁰⁰: “Ayrım günü, karar günü, hüküm günü” anlamlarına gelmektedir.

Yavmu'l-Hasre¹⁰¹: “Pişmanlık günü, keder günü, üzüntü günü” anlamlarına gelmektedir.

Yavmu'l-Hisâb¹⁰²: “Hesap günü” anlamına gelmektedir.

Yavmu't-teğâbun¹⁰³: Kur'ân-ı Kerîm'in 64. sûresine ad ve konu olmuştur. “Aldanış, aldanma günü, aldaşma, karşılıklı aldanma günü” anlamlarına gelmektedir.

Yavmü'l-âher¹⁰⁴: “Son gün, sonuncu gün” anlamlarına gelmektedir.

Yavmen kâne şerruhu müstetirâ¹⁰⁵: “Kötülüğü her yanı kuşattığı bir gün”.

Yavmü'l-hak¹⁰⁶: “Gerçek olan gün, hak olan gün”.

Yavmün lâ teste'ğirûne anhu sâaten velâ testakdimûn¹⁰⁷: “İleri ve geri bırakılmayacak bir gün, bir an geciktirilmeyecek bir gün”.

---

⁹⁵ Kâf 50/42; el-Me'âric 70/43.

⁹⁶ el-En'am 6/15; Yûnus 10/15; Hûd 11/ 3; Meryem 19/37; ez-Zümer 39/13.

⁹⁷ Al-i İmrân 3/9, 25.

⁹⁸ Hûd 11/103.

⁹⁹ el-Fâtîha 1/4; el-Hicr 15/35; eş-Şuârâ 26/82; es-Saffât 37/20; Sad 38/78; ez- Zâriyat 51/12.

¹⁰⁰ es-Saffât 37/21; ed-Duhân 44/40; el-Mürselât 77/13,14, 38; en-Nebe' 78/17.

¹⁰¹ Meryem 19/39.

¹⁰² İbrâhîm 14/41; Sâd 38/16, 53.

¹⁰³ et-Teğâbun 64/9.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/8, 62, 126, 177; Âl-i İmrân 3/144; en-Nisâ 4/39, 59; el-Mâide 5/69; et-Tevbe 9/18, 19.

¹⁰⁵ el-İnsân 76/7, 11.

¹⁰⁶ en-Nebe' 78/39.

Yavmün ma'lûm¹⁰⁸: “Bilinen bir gün, belirli bir gün”.

Yavmün lâ meradde minellah¹⁰⁹: “Allah'tan geri çevirilmesi mümkün olmayan gün, Allah'ın kesinlikle gerçekleştireceği bir gün”.

Yavmü'l-vaîd¹¹⁰: “Vaîd günü, tehdit günü, korkutma günü, gözdağı günü”.

Yavmü'l-câm'i¹¹¹: “Toplanma günü, bir araya getirilecek gün”.

Yavmü't-telâk¹¹²: “Buluşma günü, kavuşma günü”.

Yavmün turce'ûne ilellah¹¹³: “Allah'a döndürülme günü”.

Yavmün yec'alü'l-vildâne şeyba¹¹⁴: “Çocukları ihtiyarlatan gün, çocukların saçlarını beyazlatan gün”.

Yavmün 'akîm¹¹⁵: “Kısır bir gün, sonuçsuz, bereketsiz, beyhude bir gün”.

Yavmen sekîlâ¹¹⁶: “Ağır, zor, sıkıntılı bir gün”.

Yavmün 'asîb¹¹⁷: “Çok zor bir gün, çetin, korkunç, şiddetli, kritik bir gün”.

Yavmün asîr¹¹⁸: “Zorlu bir gün, sıkıntılı bir gün”.

Yavmün muhît¹¹⁹: “Kuşatıcı bir gün, çevreleyen, saran, kaplayan bir gün”.

Yavmün elîm¹²⁰: “Büyük acı veren bir gün, elem ve sıkıntılı bir gün”.

Yavmen abûsâ¹²¹: “Asık suratlı, çatık kaşlı, kara yüzlü bir gün”.

Yavmün lâ yantikûn¹²²: “Konuşulmayacak gün, söz söylenmeyecek bir gün”.

---

¹⁰⁷ Sebe' 34/30.

¹⁰⁸ el-Hicr 15/38; Sâd 38/81; el-Vakr'a 56/50.

¹⁰⁹ er-Rûm 30/43; eş-Şûrâ 42/47.

¹¹⁰ el-Enbiyâ 21/103; Sebe' 34/30; ez-Zuhuf 43/83; Kâf 50/20; ez-Zâriyât 51/60; el-Me'aric 70/42, 44; Bürûc 85/2.

¹¹¹ el-Mâide 5/109; Hûd 11/103.

¹¹² et-Tevbe 9/77; el-Mü'min 40/15; Ahzâb 33/44.

¹¹³ el-Bakara 2/281.

¹¹⁴ el-Müzzemmil 73/17.

¹¹⁵ el-Hac 22/55.

¹¹⁶ el-İnsan 76/27.

¹¹⁷ Hûd 11/77.

¹¹⁸ el-Furkân 25/26; el-Kamer 54/8.

¹¹⁹ Hûd 11/84.

¹²⁰ Hûd 11/26; ez-Zuhuf 43/65.

¹²¹ el-İnsan 76/10.

Yavmün tatekellebü fihi'l-kulûbu ve'l-ebâr¹²³: "Kalplerin ve gözlerin şaşacağı bir gün".

Yavmün taşhesü fihi'l-ebâr¹²⁴: "Gözlerin dehşetten donakalacağı gün".

Yavmün lâ bey'un fihi velâ hulletün velâ şefâ'atün¹²⁵: "Alış-veriş, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün".

Yavmü't-tenâd¹²⁶: "Feryat, figan günü, korkup kaçılan gün".

Yavmü'l-feth¹²⁷: "Fetih günü, hüküm, karar günü".

2.2.3.2. Kıyamet Alâmetleri

Kur'ân-ı Kerîm'de çok sayıda kavram yanında, kıyamet alâmetleri de konu edilmektedir. Kıyamet; ilk aşamada evrenin düzeninin alt-üst olması ve tüm canlıların hayatının sona ermesidir. İkinci aşamada yeni bir hayatın şartları (âhiret) içinde tüm insanların yeniden diriltilmesidir. Kur'ân'da ve hadislerde, kıyamet gerçekleşmeden önce bazı olayların meydana geleceği bildirilmiştir. Bu alâmetler farklı evren yasaları ve toplumsal yasalar ile de ilgilidir. Kur'ân'da kıyamet ile ilgili en temel vurgu ansızın gerçekleşeceği bilgisidir. "O, size ancak ansızın gelecektir."¹²⁸

Kur'ân'da evrenin yaratılışını konu eden çok sayıda âyet geçmektedir. Evrenin işler yasasını Allah'ın koyduğu belirtilmiştir.¹²⁹ "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır."¹³⁰ Evren bu özel ve ince yasalarla işlemektedir. Kur'ân'da yaratılışın evreleri hakkında bilgi verildiği gibi yaratılışla ilgili çok sayıda kavram da geçmektedir. Her bir kavram özelde Allah'ın farklı bir sıfatı yanında farklı bir yaratılış konu etmektedir.¹³¹

Evrende binlerce gezegen sistemi bulunmaktadır. Dünya, Güneş Sistemi içinde Samanyolu Galaksisi içerisinde bulunan bir gezegendir. Dünya ve diğer gezegenler güneşin etrafında ve kendi çevrelerinde dönmektedir. Güneşin ısı ve enerjisi dünyada tüm canlılara hayat vermektedir. Güneşteki enerjinin bir

---

¹²² Yâsîn 36/65; el-Mürselât 77/35.

¹²³ en-Nûr 24/37.

¹²⁴ İbrâhîm 14/42.

¹²⁵ el-Bakara 2/254; İbrâhîm 14/31.

¹²⁶ el-Mü'min 40/32.

¹²⁷ es-Secde 32/29.

¹²⁸ el-A'râf 7/187.

¹²⁹ el-Bakara 2/107; et-Tevbe 9/36; el-Enbiyâ 21/30; Yâsîn 36/38-40; er-Rahmân 55/5-9.

¹³⁰ el-Bakara 2/107.

¹³¹ Kur'ân'da yaratılış ile ilgili, *halaka, fetera, benâ, bedega, ce'ale, kadâ* kavramlarını kullanmıştır.

gün son bulacağı fiziki bir yasadır. Bilim ve fizik yasaları, maddenin özelliklerinden dolayı dünyanın içinde bulunduğu gezgen sisteminin de bir gün son bulacağını öngörmektedir. Evrende farklı zamanlarda ve farklı gezgen sistemlerinde yok oluşlar (kıyamet) sürekli gerçekleşmektedir. Kur'ân, evrendeki dünyanın içinde bulunduğu güneş sisteminin de bir gün son bulacağına dikkat çekmiştir. Ayrıca kıyamet meydana gelmeden önce birtakım olayların gerçekleşeceği de bildirilir.

İslam düşüncesinde bu alâmetler farklı şekillerde konu edilmiştir. Gaybî olan bu konunun Kur'ân bağlamında bir bütünlük içinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

2.2.3.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Kıyamet Alâmetleri

Kur'ân'da kıyamet öncesi evrende ve sosyal yaşamda bazı olayların gerçekleşeceği geçmektedir. Bunlar olağandışı ve dikkat çekici olaylardır. Kur'ân'ın, kıyamet hakkındaki en önemli vurgusu, ansızın gerçekleşeceği ifadesidir. Kıyamet, hiç kimsenin bilmediği bir an ve zaman diliminde gerçekleşecektir. "...O size ansızın gelecektir."¹³² Kur'ân'da geçen, kıyametin gerçekleşmesinden önce meydana gelecek olaylar şunlardır.¹³³

Dâbbetü'l-ard'ın yerden çıkması¹³⁴

Ye'cüc ve Me'cüc¹³⁵

Duhân (duman)¹³⁶

Ayın yarılması¹³⁷

Kıyamet öncesi bir takım olağandışı olayların gerçekleşmesi, şüphesiz insanları psikolojik, inanç ve düşünce açısından etkileyecektir. İnsan psikolojisi ve düşüncesi dış etkenlerden kolayca etkilenebilmektedir. Bu olgu insanın

¹³² el-A'râf 7/187.

¹³³ İslam düşüncesinde Hz. İsa'nın göklerde olduğu ve yeryüzüne ineceği ile ilgili ciddi tartışmalar yapılmıştır. Bu konu zannî bir konu olarak ifade edilmiş ve tartışılmıştır. Bu konuda Kur'ân ve rivayetlerde kesin ifadeler geçmediği gibi İslam inanç düşüncesi ve varlık yasaları açısından ciddi sorunlar içermektedir. Her şeyden önce Hz. İsa'nın nüzülü, Hıristiyanlığın öne sürdüğü, desteklediği ve Hıristiyanlık inanç düşüncesi için önemlidir. Kur'ân, Hz. Muhammed'in son elçi olduğuna dikkat çekmiş ve nübüvveti sonlandırmıştır. Ayrıca kıyamet alâmetlerinin meydana gelmesi ile imanın geçersiz olduğuna vurgu yapmıştır (el-En'âm 6/158). Kur'ân'ın bu yaklaşımı inanç ve düşünce açısından daha tutarlı ve anlamlıdır.

¹³⁴ en-Neml 27/82.

¹³⁵ el-Enbiyâ 96-98.

¹³⁶ ed-Duhân 44/10-11.

¹³⁷ el-Kamer 54/1.

temel niteliklerinden biridir ve her insanın yaşadığı bir gerçektir. Bu hususla ilgili insanlık tarihi örneklerle doludur. Kur'ân, bu olguya da dikkat çekmiştir. İnsan olağandışı olaylar ve afetlerden dolayı inanç ve düşüncesinde ani değişim ve dönüşüm yaşayabilmektedir. Meydana gelecek kıyamet âlâmetleri de insanı doğal olarak etkileyecektir. Bu dönemde yaşayan ve olaylara şahit olacak insanlar, etkilenip daha kolay iman edebileceklerdir. Ömrünü inkâr ve günah içinde yaşamış birinin son anda şahit olacağı bu olaylardan etkilenip iman etmesi, ilâhî adâlet ve imanda eşitlik ilkesine aykırı olacaktır. Kur'ân bu konuda sistematik ve tutarlı yaklaşımda bulunmuştur. Son anda gerçekleşen böyle bir imanı bu yüzden geçerli kabul etmemiştir. Kur'ân, ilâhlık taslayan Firavun'un boğulma anında iman edişine dikkat çekmiş ve fakat bu imanı kabul etmemiştir. "...Nihayet boğulmak üzere iken, İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım." dedi.¹³⁸

İman; içten, samimi ve hür irade ile gerçekleşen bir kabul ve yöneliştir. Bir takım baskı, zorbalık ve zorlamalar ile gerçekleşen iman, gerçek bir iman olmadığı gibi münafıklığı (iki yüzlü) doğuracağı için de dinde anlamlı ve geçerli değildir. Kur'ân, Hz. Muhammed'e tebliğ görevini yüklerken, hiç kimseye baskı ve zorlamada bulunmaması uyarısında bulunmuştur. "Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin."¹³⁹ "Peygamber'in üzerine düşen ancak tebliğdir."¹⁴⁰ Kıyamet âlâmetleri de meydana geldiğinde insanlarda korku ve endişenin olması psikolojik olarak insani bir davranıştır. Korku ve felaket esnasında insanların daha hassas düşünebildiği ve davranış sergilediği bir olgudur. Bu durum insanı daha hassas kılar daha kolay iman eder. Bu olağandışı olayların meydana gelmesinden o gün yaşayan insanların korku ve endişe duyarak iman etmesi doğaldır. Bu dış etken ve yönlendirici unsur, iman etmede insanlar arasında adaletsizlik doğurabilir. İnanmayanların da korku ve felaket esnasında Allah'a sığındığı ve dua ettiği bir gerçektir. Kıyamet âlâmetleri de olağandışı gerçekleşecek doğal ve sosyal olaylardır. Kur'ân bu yüzden kıyamet âlâmetlerinin ortaya çıkması sonrası, imanın anlamsız olduğu ve geçerli olmayacağını bildirmiştir. "Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı âlâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı âlâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!"¹⁴¹

---

¹³⁸ Yûnus 10/90.

¹³⁹ el-Gâşîye 88/21-22.

¹⁴⁰ Mâide 5/99.

¹⁴¹ el-En'âm 6/158.

Kur'ân bu bağlamda, dünya yaşamında inkârı yaşamış ve hiçbir dinî hassasiyeti olmamış kişilerin, ölüm anında yaptıkları tövbenin geçerli olmadığını bildirmiştir. "Yoksa kötülükleri yapıp da içlerinden birine ölüm geldiğinde, "Ben şimdi tövbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır."¹⁴²

Yüce Allah, insanı akıl ile donatmış, diğer varlıklardan özel ve farklı olarak yeryüzünün temsilcisi kılmıştır. Bunun yanı sıra Allah (c.c.) tüm varlık içinde insanı muhatap almış, vahiy ve elçiler ile desteklemiştir. Akıl ile iyi-kötü, doğru-yanlış ayırt etme gücünü insana vermiştir. Allah'ın evrene yerleştirdiği ölçü ve yasalar, insanın ibret alacağı ve hayretler içinde kalacağı şekilde, her gün insanın gözleri önünde yaşanmaktadır. İnsanın tüm bunlardan etkilenmeden yaşaması ve ibret almaması kendi aldanışıdır. İnsanın akıl, vahiy ve nübüvvet nimetlerine duyarsız kalıp dünyada yaşaması, insan için en büyük aldanış ve kayıptır. Allah'ın insana sunduğu her türlü nimete karşı şükretmemesi, inkâr ve günah içinde yaşaması büyük bir nankörlüktür. Bu yüzden Allah, ölüm anında ve kıyamet alâmetlerinin meydana gelişi anında yapılan imanı kabul etmemiştir. Kur'ân, imanın ve İslam'ın bir yaşam tarzı olduğunu bildirmiş, ölüm anı gelinceye kadar, insandan dini sorumluluklarını yerine getirmesini istemiştir. "Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et."¹⁴³ İnsandan istenen, ölüm gelmeden ve kıyamet alametleri meydana gelmeden önce, iman ve salih amellerin bir hayat tarzı olarak kabullenilmesi ve yaşanmasıdır.

2.2.4. Ba's/Dirilme Günü

Ba's "öldükten sonra diriliş, insanların diriltilmesi"dir.¹⁴⁴ Evrenin düzeninin yok oluşu ve tüm canlıların ölümü sonrası, insanların âhiret için yeniden diriltileceği gündür. *Ba's* günü, Allah'ın âhiret hayatını yeni yasalar ile oluşturması ve insanları diriltmesidir. "O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir..."¹⁴⁵ İkinci sûra üfürüldüğünde yeniden diriliş ve âhiret hayatı başlayacaktır.¹⁴⁶ "Sûr'a üfürülmüştür. (Bir de bakarsın ki) kabirlerinden çıkıvermişler ve Rablerine doğru süratle akın etmekteledir."¹⁴⁷

¹⁴² en-Nisâ 4/18.

¹⁴³ el-Hicr 15/99.

¹⁴⁴ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî gâribil'l-Kur'ân*, thk. safvan Adnan Dâvûd (Şam: Dâru'l-Kalem, 1997), 132.

¹⁴⁵ el-Mücâdele 58/6.

¹⁴⁶ Âl-i İmrân 3/185; el-Mü'minûn 23/16; en-Neml 27/87.

¹⁴⁷ Yâsîn 36/51.

2.2.5. Haşır/Haşr-Mahşer

Haşır kelimesi, sözlükte “toplanma, bir araya gelme” anlamlarına gelmektedir. Yüce Allah'ın kıyamet gününde bütün insanları diriltip mahşere iletmesidir. Mahşer ise “toplanma yeri, toplanılacak yer” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁸ Kur'ân-ı Kerîm insanlar, cinler, melekler ve tapınılan putların mahşere getirilip hesaba çekileceğini bildirmiştir.¹⁴⁹Kıyamet günü, insanların kabirlerinden diriltip haşredilmek için mahşere çağrılacağını, tek tek ve yalnız geleceğini, dünyada aracı (şefaatçi) olduğunu iddia edenlerin yanlarında olmayacağını,¹⁵⁰ insanların mahşer yerine koşacaklarını ve herkesin yanında görevli iki melek olacağını bildirir.¹⁵¹ "Hepsi saf saf rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, 'Andolsun, sizi ilk önce yarattığımız gibi bize geldiniz. Oysa siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız'. denir." ¹⁵² Yine her topluluğun önderleri ile mahşer yerine geleceği, iyi insanların kitaplarının sağından verileceği, kötü insanlarınkinin solundan verileceği konu edilmektedir.¹⁵³ Kur'ân, insanların amellerinin yazıldığı kitaplarının açılmış olarak önlerinde olacağını ve kitaplarını okumalarını isteneceğini bildirmiştir. Âyet, vicdanen hesap sorucu olarak nefsin yeterli olacağını, hidâyet ve delâleti seçenin insanın kendisi olduğunu, kimsenin günahının kimseye yüklenmeyeceğini vurgulamıştır.¹⁵⁴ Kur'ân, dünya yaşamını Yüce Allah'ın emirleri doğrultusunda yaşayan müminlerin, Allah'ın huzuruna özel bir şekilde getirileceğini, yüzlerinin parlak ve mutlu olacağını bildirmiştir. İnanmayanların, zâlimlerin ve Kur'ân'dan yüz çeviren günahkârların ise korku içinde, zincirlere vurulmuş, katrandan elbiseler giydirilmiş, yüzleri kara, kör, sağır ve yüzüstü bir şekilde getirileceğini bildirilir.¹⁵⁵ Mahşer alanında mülkün ve hükmün kime ait olduğu kendilerine sorulacaktır. "O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır."¹⁵⁶

¹⁴⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 4/190-192; İsfehânî, *Müfredât*, 237.

¹⁴⁹ Âl-i İmrân 3/158; el-En'âm 6/51, 72,128; es-Sebe' 34/40; el-Ahkâf 46/6.

¹⁵⁰ el-En'âm 6/94.

¹⁵¹ Kâf 50/21, 44; el-Kamer 54/7-8.

¹⁵² el-Kehf 18/48.

¹⁵³ el-İsrâ 17/71.

¹⁵⁴ el-İsrâ 17/13-15.

¹⁵⁵ İbrâhîm 14/49-50; el-İsrâ 17/97-98; Tâhâ 20/102, 124-127; el-Furkân 25/34; Abese 80/38-42.

¹⁵⁶ el-Mü'min 40/16.

2.2.6. Hesaba Çekilme/Mîzan

Mahşer alanında toplanan, insan ve cin topluluğuna kitapları verilir, önce amelleri ile yüzleşmeleri istenir.¹⁵⁷ Suçlular, kitabın içindekilerden dolayı korkuya kapılır, kitapta küçük, büyük her amel ortaya konur.¹⁵⁸ İnsanın organları ve yeryüzünde bulunmuş olan diğer canlı ve cansız varlıklar da insanın yaptıklarına şahitlik ederler.¹⁵⁹ Dünyada yaptıklarını okumaları, vicdanen kendilerini hesaba çekmeleri istenir. İnsan derin pişmanlık duyacak, gerçekleri anlayacak ve amellerin dışında hiçbir şeyin faydası olmadığını görecektir.¹⁶⁰ Yüce Allah isitimsiz herkesi hesaba çekecektir. Peygamberler dünyada yüklendikleri ağır sorumluluklardan dolayı daha ağır bir hesaba çekileceklerdir. "Elbette kendilerine peygamber gönderilenlere de gönderilmiş olan peygamberlere de soracağız. Ve onlara olup bitenleri tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Zaten biz onlardan uzak değiliz"¹⁶¹ Kim amel olarak iyi ve kötü ne yapmışsa karşılığını görecektir.¹⁶² O gün ne malın ve ne de hiçbir kişinin faydası ve yardımı olmayacaktır.¹⁶³ Dünyada iken zerre kadar hayır işleyen hesap gününde ödülünü alacak, kötülük yapan ise cezasını alacaktır. O gün hiçbir adaletsizlik söz konusu olmayacaktır. Hz. Muhammed insanlar hesap verirken; "Hiçbir kul, kıyamet gününde, ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne gibi işler yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorulmadıkça bulunduğu yerden kıpırdamaz."¹⁶⁴ buyurmuştur. Mahşer yerindeki sorgu ve hesap sırasında insanlara ömürlerini nerede tükettikleri, gençliklerini nasıl geçirdikleri, mallarını nereden kazandıkları, nereye harcadıkları, bildiklerini uygulayıp uygulamadıkları sorulacaktır.

2.2.7. Sırat

Kur'ân'da sırat olayı doğrudan ifade edilmemiştir. Sırat olayı çok sayıda hadiste geçmektedir. Kur'ân'da geçen sırat kelimelerinin hiçbiri sırat köprüsü anlamında değildir. Buna karşın içinde sırat kelimesi geçmediği halde bazı âyetler sırat köprüsü olarak yorumlanmıştır.¹⁶⁵ Sırat, Kur'ân'da ağırlıklı olarak Meryem 19/71 âyetine dayandırılmıştır. "Sizden cehenneme varmayacak hiç

¹⁵⁷ el-İsrâ 17/14.

¹⁵⁸ el-Kehf 18/49.

¹⁵⁹ Yâsîn 36/65.

¹⁶⁰ el-Fecr 89/22-25.

¹⁶¹ el-A'râf 7/6.

¹⁶² ez-Zilzâl 99/7-8.

¹⁶³ eş-Şu'arâ 26/88-89.

¹⁶⁴ Tirmizî, "Kıyâmet", 1 (No 2416).

¹⁶⁵ el-En'âm, 6/27; el-Mü'minûn 23/7.

kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir."¹⁶⁶ Rivayetlerde âhirette cehennem üzerine kurulmuş sırat adı verilen bir köprüden geçileceği konu edilmiştir. Bu rivayetlerde insanların inanç ve amellerine göre sıratın kolay veya zor bir şekilde geçileceği, inanç ve amelleri kötü olanların cehenneme düşeceği bildirilmiştir.¹⁶⁷ Sünnî teolojî sırata inanmak gerektiğini ifade etmiştir. "... Sonra köprü (cisr) getirilir ve cehennemin iki sırtı arasında kurulur."¹⁶⁸ "İnsanlar cehenneme gelirler, sonra amellerine göre oradan geçerler."¹⁶⁹

2.2.8. Cennet-Cehennem

Cennetin kelime anlamı, bahçe, cennet, ağaçlı gölgeli ve suların olduğu bahçe, anlamlarına gelmektedir. Cennet; müminlerin ebedî olarak kalacakları, eşsiz ortamları olan, sayısız nimetlerle dolu olan âhiret yurdudur.¹⁷⁰ Kur'ân'da cennet kelimesi ile eş anlamlı veya onun özelliklerini konu eden isimler de kullanılmıştır. Ravdâ¹⁷¹, Adn¹⁷², Firdevs¹⁷³, Dârus's-Selâm (esenlik, güven, huzur yurdu)¹⁷⁴, Dâru'l-mukâme (sonsuz kalınacak yurt)¹⁷⁵, Cennetü'n-Nâim (güzellikler ve nimetlerle dolu cennet)¹⁷⁶, Hüsnâ (en güzel, en iyi, daha güzel)¹⁷⁷, Hüsn-i Meâb (güzel yurt)¹⁷⁸, Mekâmin Emîn (güvenilir yer, makam)¹⁷⁹, Mak'adü Sıdk (doğruluk tahtı, makamı)¹⁸⁰, İlliyyîn (şerefli, yüksek makam)¹⁸¹, Cennetü'l-Huld (ebedîlik yurdu)¹⁸² ve Cennetü'l-Me'vâ (konaklama, dinlenme bahçesi, sığınılacak, varılacak bahçe)¹⁸³ kavramları kullanılmıştır.

¹⁶⁶ Meryem 19/71.

¹⁶⁷ Buhârî, "Tevhîd", 24 (No. 7000); "Rikâk", 51 (No. 6181); Müslim, "İmân", 81 (No. 302, 326, 329).

¹⁶⁸ Buhârî, "Tevhîd", 24 (No. 7000).

¹⁶⁹ Tirmizî, "Tefsîr", 20 (No. 3160).

¹⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 13/92-95; İsfehânî, *Müfredât*, 203-204.

¹⁷¹ er-Rûm, 30/15.

¹⁷² et-Tevbe, 9 /72; en-Nahl, 16 /31; Meryem, 19 /61.

¹⁷³ el-Kehf, 18 /107-108; el-Mü'minûn, 23/10-11.

¹⁷⁴ er-Ra'd 13/23-24; İbrâhîm 14/23; Meryem 19/62; Yâsîn 36/57-58.

¹⁷⁵ el-Fâtır 35/34-35.

¹⁷⁶ el-Mâide 5/65; eş-Şuarâ 26/84-85; Lokman 31/8.

¹⁷⁷ Yûnus 10/26.

¹⁷⁸ er-Rad 13/29.

¹⁷⁹ ed-Duhân 44/51-52.

¹⁸⁰ el-Kamer 54/54-55.

¹⁸¹ el-Mutaffifîn 83/18.

¹⁸² Hûd 11/108.

¹⁸³ en-Necm 53/15.

Cehennem, kelime anlamı olarak, derin kuyu, çok sıkıcı, azap verici yer ateş çukuru, ateş, tuzak anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁴ Kur'ân'da cehennem konu edildiği âyetlerde cehennem için *mihâd* (alçak arazi, yatak, döşek) *mesvâ*¹⁸⁵ (menzil, yer konak, ev) *me'vâ*¹⁸⁶ (mekân) kelimeleri veya *azâbü cehennem*, *nârü cehennem*, terkipleri kullanılmıştır. Kur'ân'da cehennem ile eş anlamlı veya cehennem özelliklerini konu eden kelimeler de geçmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'da cehennem kelimesi yanında, *lezâ*¹⁸⁷ (halis ateş), *hutâme*¹⁸⁸ (şiddetli, kızgın, tahrip edici ateş), *sâîr*¹⁸⁹ (tutuşturmak, alevlendirmek), *sakar*¹⁹⁰ (tahrip edici ateş), *cahîm*¹⁹¹ (şiddetli, kızgın, yüksek ısı derceli ateş), *hâviye*¹⁹² (uçurum ve derin çukur içinde şiddetli ateş) kelimeleri de kullanılmıştır. Cehennem, inanmayanların sürekli kalacağı, günahkâr müminlerin ise günahlarının cezasını çekinceye kadar kalacakları ve azap görecekleri yerdir.

2.3. Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet Hayatının Tasviri

Kur'ân-ı Kerîm'de cennet hayatı farklı özellikleri ile tasvir edilmiştir. Cennetin genişliği, gökle yerin genişliği kadardır.¹⁹³ Cennet ebedîlik yurdu dur.¹⁹⁴ Mü'minler ebedî kalacaklardır.¹⁹⁵ Cennetlikler dünyada kendilerine vad edilenin karşılığını bulacaklardır.¹⁹⁶ Orada ne yakıcı sıcak ne de dondurucu soğuk vardır.¹⁹⁷ Cennette temiz su, taze süt, süzme bal ırmakları ve her türlü meyve vardır, sınırsız ve tükenmeyen nimetler.¹⁹⁸ Cennette türlü meyveler, hurmalıklar, ağaçlar ve çeşit çeşit etler bulunur.¹⁹⁹ Cennetlikler için canlarının istediği ve gözlerinin gördüğü her şey hazırlanmıştır.²⁰⁰

¹⁸⁴ İsfehânî, *Müfredât*, 209-210.

¹⁸⁵ Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres*, 206, Âl-i İmrân 3/151; ez-Zümer 39/31, 60, 72.

¹⁸⁶ Âl-i İmrân 3/151, 162; en-Nâziât 79/39; Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehres*, 131-132.

¹⁸⁷ el-Meâric 70/15-16.

¹⁸⁸ el-Hümeze 104/4-7.

¹⁸⁹ el-Mülk 67/10-11.

¹⁹⁰ el-Müddessir 74/26-29.

¹⁹¹ el-Mâide 5/10.

¹⁹² el-Kâria 101 / 8-11.

¹⁹³ Âl-i İmrân 3/133; el-Hadîd 57/21.

¹⁹⁴ el-A'raf 7/42; et-Tevbe 9/22.

¹⁹⁵ et-Tevbe 9/21.

¹⁹⁶ el-A'raf 7/44.

¹⁹⁷ el-İnsân 76/13.

¹⁹⁸ el-Mâide 5/65; el-A'raf 7/42; et-Tevbe 9/21, 89; Muhammed 47/15.

¹⁹⁹ el-Vâkıa 56/28-36.

²⁰⁰ el-Bakara 2/25; ez-Zuhruf 43/71; en-Nebe' 78/31-35.

Cennetlikler için tertemiz eşler, mutlu yüzler, yapılmış güzel köşklerin altından ırmaklar akar.²⁰¹ Cennetlikler eşleriyle güzel ortamlarda huzur ve mutluluk içinde içinde yaşarlar.²⁰² Cennette çalışma ve hiçbir yorgunluk yaşanmaz ve oradan ayrılmayı istemez ve asla oradan çıkarılmazlar.²⁰³ Cennette boş söz işitmezler. Duyacakları yalnızca selamdır. Onlara, orada sabah ve akşam rızıkları vardır. ²⁰⁴ Tüm kötü duygulardan arındırılmış olarak, kardeşçe huzur içinde otururlar.²⁰⁵

2.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Cehennem Yaşamının Tasviri

Kur'ân-ı Kerîm, cehennemi farklı isimler ve boyutları konu etmiştir. Cehennem ebedî bir azap yurdudur ve gerçekleşecektir²⁰⁶ Dünya hayatında inanmayanlar, cehennemde ebedî kalacaklar, korkunç ve sürekli azap göreceklerdir.²⁰⁷Cehennemliklere kimse yardım etmeyecektir ve oradan kurtulamayacaklardır.²⁰⁸ Cehennemliklere kötü ve iğrenç şeyler yedirilecek ve içirilecektir.²⁰⁹ Cehennem yedi kapısı vardır. O kapıların her biri için birer grup ayrılmıştır.²¹⁰

Cehennemliklerin özürleri ve pişmanlıkları fayda vermeyecektir.²¹¹ Cehennemliklerin yüzleri korku ve zillet içinde olacaktır.²¹² Cehennem azabı korkunçtur.²¹³ Cehennem ehli, günahlarını itiraf edecek;²¹⁴ cehennemde görevli melekler, cehennem ehline dünyada size uyarıcı gönderilmedi mi? diye soracaktır.²¹⁵ Dünya hayatında âhret hayatına inanmayanlara, kibir, gurur içinde olanlara hatırlatma yapılacaktır.²¹⁶ Cehennemlikler, Allah dışında hiçbir şeye güvenilmemesi gerektiğini itiraf edeceklerdir.²¹⁷

---

²⁰¹ Âl-i İmrân 3/15, 107, 136, 198; en-Nisâ 4/122, 157; el-Ankebût 29/58.

²⁰² Yâsîn 36/56; en-Nebe' 78/31-35.

²⁰³ el-Hicr 15/48, el-Kehf 18/108.

²⁰⁴ el-A'raf 7/46; Yûnus 10/10; İbrâhim 14/23; Meryem 19/62; en-Nebe' 78/31-35.

²⁰⁵ el-Hicr 15/47.

²⁰⁶ en-Nisâ 4/169; el-A'raf 7/36; İbrâhim 14/17.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/185; en-Nisâ 4/10, 30, 56, 169.

²⁰⁸ en-Nisâ 4/121, 145.

²⁰⁹ İbrâhim 14/16; es-Saffât 37/62-67; el-Gâşiyeh 88/5-6.

²¹⁰ el-Hicr 15/44.

²¹¹ İbrâhim 14/44; el-Fâtır 35/36; et-Tahrîm 66/7.

²¹² el-Fâtır 35/37; el-Gâşiyeh 88/2.

²¹³ er-Rahmân 55/43-44; el-İnsân 76/4.

²¹⁴ el-Mülk 67/11.

²¹⁵ el-Mülk 67/8.

²¹⁶ ez-Zümer 39/48; el-Mü'min 40/74-76; et-Tûr 52/11-13.

²¹⁷ el-Mü'min 40/74.

3. Âhirete İman

İslam'da âhiret gününe inanmak, imanın bir rüknü ve akîdenin bir ilkesidir. Âhirete iman, sübûtiyet ve delâlet açısından kesin bir ilkedir.

Bu nedenle âhirete iman etmeyen, mü'min hükmünü taşımaz. Âhirete iman, âhiret âleminin gerçekleşeceğine inanmak, İslâm dininin üç ana inanç esasından biridir. İslam düşüncesinde âyet ve rivayetlerde geçen altı iman ilkesi, Kelâm ve akâid ilminde üç ana başlık altında konu edilmiştir.

1. Ulûhiyet (Allah'a iman, Kadere iman).
2. Nübüvvet (Kitapları iman, Âhirete iman).
3. Sem'iyât/Me'âd (Âhirete iman, Meleklerle iman).

Âhiret hayatı gaybî bir iman konusudur. Gaybî bilginin sahibi Allah'tır, insanın bu konularda bilgisi vahye dayanır. Âhiret hayatı ve yaşanacaklar bir iman konusudur. İman, samimi ve içten bir kabule dayanır.²¹⁸ Bu iman ve kabul bir imtihandır. Âhirete iman, deneyim ve duysal verilere dayalı olursa, onun iman ve imtihan boyutunu ortadan kaldırır. Kur'ân, insanın dünya yaşamına sorumluluk yüklemiş ve âhiret ile ilişkilendirerek anlamlı kılmıştır. Dünya yaşamında iman etmek, iyi söz ve davranışlarda bulunmak şartıyla inananların âhirette mutlu olacağı, korku ve üzüntüden kurtulacakları bildirilmiştir. Dünyanın ve âhiretin bir yaratılış anlamı olduğundan, insanın dünyada yaptıklarının âhirette bir karşılığı vardır.

3.1. Kur'ân'ın Âhirete İmanı Delillendirmesi

Âhiret, yeniden bir diriliş ile sonsuz bir hayattır. Âhiret hayatı yeni yasalar ile kurulacak ve tüm insanların diriltilmesi ile başlayacaktır. Haşr-mahşer, hesap, mîzan, sırat, cennet-cehennem süreçleri yaşanacaktır. Kur'ân, âhiret hayatını birtakım örnekler ve bazı aklî çıkarımlar ile delillendirmiştir. Ölümden sonra dirilişin Allah için hiç zor olmadığı ve gerçek olduğu bazı örnekler ve birtakım aklî delillendirmelerle konu edilmiştir. Kur'ân, dünya yaşamında ölüm ve dirilişin örneklerini vermiştir.

3.1.1. Âhirete İmanın Örneklendirilmesi

Kur'ân, âhiret hayatına dikkat çekerken bazı örneklerde bulunur. İnsanlık tarihinde yaşanmış bazı olayları örnek vererek, ölüm ve dirilmenin gerçekliğine dikkat çekmiştir. Sonsuz güç, kudret ve irade sahibi olarak

²¹⁸ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber, İmam-ı Azamın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010), 56; Furat Akdemir, "İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 38-40.

Allah'ın, âhiret hayatını gerçekleştirmesi ve insanı tekrar diriltmesi kolaydır. Kur'ân bunu dünya yaşamından örnekler vererek anlatmıştır.

a. Yüzyıl Sonra Diriltme

Kur'ân, Bakara 2/258 ve 259. âyetlerinde iki karakter üzerinde durmuştur. 258. âyette geçen inkâr eden kişinin Hz. İbrahim ile tartışan kişinin Nemrut olduğu ifade edilir. Hz. İbrahim ve Nemrut arasında geçen ve Nemrud'un ilâhlık iddiasına Hz. İbrahim deliller getirerek cevap vermiştir. Hz. İbrahim, Nemrud'un ilâhlık iddiasını getirdiği deliller ile çürütmüştür. "Allah kendisine mülk verdi diye İbrahim ile rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? İbrahim: "Rabbim, dirilten ve öldürenidir" demişti. "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi; İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene" dedi. İnkâr eden şaşırıp kaldı. Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez."²¹⁹

Bakara 2/259. âyette geçen Üzeyir olduğu ifade edilen zâtın, yıkık bir kasabaya uğradığı ve ölenlerin nasıl dirileceğini düşündüğü konu edilir. Bu olayın, Kudüs'teki Mescid-i'nin (Beyt-i Makdis'in) ilk yıkılışından sonra²²⁰ gerçekleştiği Tevrat'ta konu edilir. Yıkılışından sonra Üzeyir Kudüs'ü görünce "Allah bu kenti ölümünden sonra nasıl canlandıracak?" der. Allah da onu öldürür ve yüzyıl sonra tekrar diriltir. Yiyecekleri bozulmamış fakat eşeği çürümüş ve kemikleri kalmıştır. Yıkık kasaba (Kudüs) imar edilmiştir. Uyandığında, bir gün veya daha az bir zaman uyuduğunu zanneder. Yiyeceklerine bakınca böyle olduğunu düşünür. Eşeğine bakınca durumu anlar. Allah, Üzeyir'in gözü önünde eşeğini diriltir. Üzeyir, Allah'ın kudret ve yüceliğine şahitlik eder.²²¹

b. Kuşların Canlandırılması

Hız. İbrahim, ölüm ve dirilişin nasıl olduğunu merak etmiş ve rabbine yönelmiştir. Yüce Allah onu, iman ve tasdik edeceği bir örneğe şahit kılmıştır. İnsanın bilgi ve deneyimleri, yeniden dirilme ve âhireti kavramada yeterli değildir. Hız. İbrahim'in şahit olduğu bu olay, onun şahsında tüm asırlara ve insanlığa yönelik bir örnektir.

"İbrahim: Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, dediğinde, İnanmıyor musun? deyince de, Hayır öyle değil, fakat kalbim iyice kansın, demişti. Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp

²¹⁹ el-Bakara 2/258. Nureddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 167.

²²⁰ el-İsrâ 17/5.

²²¹ en-Nisâ 4/11-24; Baki Adam, "Üzeyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/401-402.

her dağın üzerine bir parça koy, sonra onları çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve Hakim olduğunu bil, demişti."²²²

c. Yıldırım Çarpmasıyla Bayılma ve Tekrar Kendine Gelme

Âyette ölüm ve dirilme hakkında İsariloğulları'nın Hz. Mûsâ ile tartışması konu edilmiştir. Âyette yıldırım çarpması sonucu kendilerinden geçen topluluğun tekrar kendilerine getirilmesi örnek verilmiştir. Bu âyette konu edilen ölüm, gerçek anlamda ölüm değildir. Kur'an uyku halini, bayılmayı ölüme benzeter. Bayılıp şuurları kapanıp, kendilerinden geçtikten sonra tekrar onları diriltmiştir.

"Ya Mûsâ! Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız demiştiniz de gözleriniz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik."²²³

3.1.2. Kur'an'ın Âhiret Hayatını Aklî Olarak Delillendirmesi

Allah zâtı ve sıfatları ile mükemmel ve yücedir. Allah mutlak ve sınırsız dileme, irade, güç, kudret ve yaratma sahibidir. Varlık ve evreni yoktan var eden, düzenini sağlayan ve sürdüren Allah, zorunlu varlıktır.²²⁴ Allah; hiçbir kişiye, aracıya ve yardıma muhtaç değildir. Dilediğini dilediği gibi yaratma ve şekillendirme gücüne sahiptir. Evrenin yoktan var edildiği bir gerçektir. Allah, tüm evrenin ve varlığın yaratıcısıdır.²²⁵ Allah evreni yoktan var etmiştir ve bu kozmolojik düzene son vererek yeniden bu evreni yaratması da mümkündür. Allah, yaratıcı olarak bunu gerçekleştirebilecek iradeye, bilgiye ve güce sahiptir. Allah, evreni ilk defa yaratmaktan aciz olmadığı gibi ikinci defa yaratmaktan da aciz değildir. Bu aklen imkânsız değil aksine mümkündür. Bir şeyi bir kere yapabilen ikinci kez de yapabilir.²²⁶ Kur'an, Allah'ın evreni, gücü ve dilemesiyle ilk defa yarattığını, genişlettiğini bildirmiştir. Allah, kıyamet ile evreni dürerek yok edeceği gibi onu ilk yaratmada olduğu gibi yeniden yeni âhiret yasalarına göre ölçüler koyarak yaratacaktır.²²⁷

Âhiret hayatı, gaybî bir iman konusudur. Kur'an bu konuyu zaman zaman aklî çıkarımlar ile ele alır. İnsanın sorumlu yaratıldığını, dünyadaki eylemlerinin bir karşılığı olduğunu konu eder.²²⁸ Yüce Allah dünyanın bir

²²² el-Bakara 2/259.

²²³ el-Bakara 2/55-56.

²²⁴ Furat Akdemir, "Kur'an Kavramları Bağlamında Tenzih". *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 7/55 (2020), 1787-1788.

²²⁵ Furat Akdemir, *Vahyin Allah Tasavvuru* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 80-90.

²²⁶ el-Ankebût 29/19-20; Kâf 50/15.

²²⁷ ez-Zâriyât 51/47; el-Enbiyâ 21/104.

²²⁸ Kadri Ziyaettin Coşan, "Kur'an-ı Kerim'in Zamana Bakışını Yansıtan Bazı Temel

anlamı, karşılığı olduğunu; insanın dünyada yaptıklarının âhirette karşılığı olduğunu vurgular. Dünya hayatının bir anlamı vardır. Bu kadar özel ve hassas yasalar ile işleyen bir dünya hayatının anlamsız olması mümkün değildir. "Allah gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulm edilmez."²²⁹ Yüce Allah her şeyi yaratmaya gücü yeter ve dilediğini gerçekleştirir. Allah evreni, yasalarını ve içinde var olan her şeyi bir amaç ve anlam çerçevesinde yaratmıştır.²³⁰ Evrenin yasalarında ve varlığın yaşamında hiçbir şey anlamsız ve amaçsız değildir. Her şey Allah'ın ilim, kudret ve yaratması ile var olmuş ve varlığını sürdürmektedir. Allah'ın ölüm ve kıyamet sonrası âhret hayatını yaratması ve ölüleri diriltmesi de doğaldır ve bu Allah için zor değildir. Yüce Allah buna dikkat çeker. Asıl önemli ve zor olan ilk yaratmadır. İlk yaratmayı gerçekleştiren ve sürekli yaratan Allah'ın, âhret hayatını yaratması ve ölenleri tekrar diriltmesi basittir. Kur'ân bu gerçeğe değinir.²³¹

Kur'ân âhirete imanı delillendirirken tabiatta yaşanan değişim ve dönüşümleri örnekleyerek de anlatır. Tabiatta yaşanan mevsimsel değişikliklerin, dünya ve âhret hayatının gerçekliğine bir örnek olduğunu hatırlatır. Kur'ân, her yıl baharda yaşanan yeniden dirilme ve canlanma, yaz ayında olgunlaşma ve ürün verme, sonbaharda hazan ve yıkılış, kış mevsiminde ölüm ve bekleyişi ölüm ve dirilmeye örnek verir. Bunların dünya ve âhireti anlatan canlı örnekler olduğuna dikkat çeker.²³²

Allah evrende yarattığı her şeyi bir amaç ve anlam çerçevesinde yaratmıştır. Anlamsız ve amaçsız yaratılan hiçbir şey yoktur. "Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık."²³³ Allah, hayatı ve ölümü bir amaç için yarattığını ve her bir hayatın diğer hayatla doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir. Kur'ân, evrenin ve varlığın yaratılmasını, âhret âlemi ile ilişkilendirerek anlam ve değer yüklemiştir.²³⁴ "Onlardan, Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" diyenler de vardır."²³⁵ Bu yüzden âhret âlemi, dünya yaşamını anlamlı ve

---

Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018), 39-45.

²²⁹ el-Câsiye 45/22.

²³⁰ Furat Akdemir, "İslâm Düşüncesinde Allah'ın Sıfatlarını Anlama Sorunu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2020), 1588-1590.

²³¹ Yâsîn 36/77-79.

²³² ez-Zümer 39/21.

²³³ el-Enbiyâ 21/16.

²³⁴ Âl-i İmrân 3/191; el-Mü'minûn 23/115; er-Rûm 30/8; Sâd 38/27; ed-Duhân 44/38-39; el-Ahkâf 46/3; el-Kiyâmet 75/36.

²³⁵ el-Bakara 2/201.

değerli kılar. Dünya bu hayattan ibaretse, insanın ölümle yaşayacağı yok oluş duygusu, insanı mutsuz ve amaçsız kılar. Âhîret hayatının olması, ölümü yok oluş olmaktan çıkarır. Ölüm o zaman *yokluk* anlamı taşımaz. Dünyada yaşanan ölüm, aslında ölümü öldürmek ve sonlandırmaktır. Âhîret yaşamının olmaması, dünya yaşamını insan için her açıdan anlamsız, değersiz ve tutarsız kılar. Sonu yok oluş olan, geçici dünya hayatı anlamsızdır. Buna karşılık ebedî ve en güzel nimetlerle dolu, huzur ve mutluluğun var olduğu bir âhîret hayatı için yaratılmış olmak, daha anlamlı ve daha değerlidir. Aynı zamanda akla en yakın olan da budur.²³⁶ Evren ve insan oyun ve eğlence olsun diye değil aksine gerçek bir amaç dolayısıyla yaratılmış olmalıdır, o da; "Yaratıcıyı tanıyıp O'na teşekkür etmek ve sonuçta O'nunla karşılaşmak", diye ifade edilir.²³⁷ İnsanların, dünyada akıl yürüterek ve vahiy yoluyla kendi varlığı ve evren hakkında bilgi sahibi olması, bir amacı ve hedefi olması anlamlıdır. Dünya hayatının sonunda yeni bir hayat ve Allah'a kavuşma arzusu, insanı mutlu kılar.

İnsan, anlamsız yaratılmamıştır; farklı yetenekler ile donatılmıştır. İnsanlar, dünyada farklı inanç ve düşüncelere yönelmektedir. Bu düşünce ve inanç doğrultusunda söz ve eylemlerde bulunur. İnsan, düşünen, seçen ve karar kılarak eylemde bulunan bir varlıktır. İnsanın daha doğru ve sağlıklı bir söz ve eylemde bulunması vahyin amacıdır. Kur'ân, insanın söz ve eylemlerine anlam katarak, yaşamını doğru ve iyi bir zemine oturtmaya çalışır.²³⁸ Aynı zamanda inanç, düşünce ve eylemlerine dünya ve âhîrette bir karşılık ve değer atfetmiştir. Dünya yaşamı, insanların farklı inanç, düşünce ve eylemlerinin olduğu bir olgudur. Akıl, bu inanç, düşünce ve eylemlere bir anlam katar ve karşılık düşünür. Akıl, inanç, düşünce ve eylemleri anlamlandırır, hüküm koyar ve tüm bunların karşılıklarının olduğu ve verildiği bir âlemin var olmasını gerekli görür.²³⁹

Ölümle her şey yok olacak ve sona erecekse, insanların inanç, düşünce ve eylemlerinin karşılık bulduğu bir âhîret âlemi yoksa; iyi ve kötü davranışın, bütün inanç ve davranışların bir hükmü olmaz. İyilik ve kötülük, doğru ve yanlış arasında bir fark olmaz. Bu insanların dünyada üzerinde çok durduğu ve gerçekleştirmek istediği adalet ilkesi ile uyuşmaz. Her insanın söz, inanç, düşünce ve eylemlerinin en küçüğünün bile bir karşılığı olmalıdır. Yüce Allah, her şeyin karşılığının eksiksiz verileceğini bildirmiştir. "Herkes yaptığı için karşılığı tam olarak verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir."²⁴⁰

²³⁶ et-Tevbe 9/38; Yûsuf 12/109; er-Ra'd 13/26; İbrâhîm 14/3; eş-Şûrâ 42/36.

²³⁷ Yûnus 10/7-8; el-Ankebût 29/23; er-Rûm 30/16; es-Secde 32/10; Fussilet 41/54.

²³⁸ el-İsrâ 17/9.

²³⁹ Âl-i İmrân 3/30, 185; el-Enfâl 8/37; el-Enbiyâ 21/47; Sâd 38/28.

²⁴⁰ ez-Zümer 39/70.

İnsanlık var olduğundan bu yana bir anlam arayışı içindedir. İnsan; söz, inanç, düşünce ve eylemlerine bir anlam yükleme çabası içinde olmuştur. Gerçeği ve doğruyu arama ve ortaya koyma çabası insanlığın en büyük hedefi olmuştur. Tartışma yaşanan inanç, düşünce ve eylemlerin hangisinin hak, hangisinin yanlış ve geçersiz olduğunu ortaya koyan bir hayatın olması akli bir yaklaşımdır. Kur'ân, dünyada yaşanan söz ve eylemlerin karşılık bulacağı âlemin âhiret olduğunu bildirmiş ve bu iddiasını güçlü bir şekilde ortaya koymuştur.²⁴¹

Ahlak, insan ilişkilerinde iyi ya da doğru, kötü ya da yanlış olarak adlandırdığımız değer yargularını ifade eder. Din de gerçekte iyi ve doğruya ulaşmak, kötüden korunmak ve uzaklaşmak için temel kurallar koymuştur. Din, ahlakî kuralların karşılığının olduğunu ortaya koyar ve anlamlandırır. Bu daha erdemli ve sağlıklı birey ve toplumların gelişimine katkı sağlar. Ahlakî kuralların bu dünyada ve âhirette karşılığının olması insanın söz ve eylemlerini anlamlı kılar. Âhiret âlemine inanan insanların yaşadığı toplumlarda iyilik oranlarının yüksek, suç işleme oranlarının ise düşük seviyelerde olması bunu kanıtlamaktadır.

İnsan, ölümle yok olacak ve sona erecek bir varlık olmayı arzulamamaktadır. İnsan, yaşarken bile fitratından dolayı ebedî bir hayatı yaşayacakmış gibi bir çaba ve yatırım içindedir. İnsanlar dünyada da uzun ömürlü ve daha büyük hedefleri gerçekleştirme çabası içindedir. İnsanın fitratında taşıdığı bu duygu, yaşamın bu dünya hayatı ile sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Fitratında taşıdığı dünyaya ait duygular, uzun ömür, sonsuzluk arzusu ancak ebedî bir hayat olan âhiret hayatı ile karşılık bulur.

Sonuç

Âhiret kavramı Kur'ân'ın temel kavramlarından biridir. Kelime, "son, en son, final, hemen ardından, sonuç" anlamlarına gelmektedir. Âhiret kelimesi, Kur'ân'da ebedî hayat (âhiret) anlamı yanında, "son, en son, diğer" anlamları bağlamında dünyevi konular için de kullanılmıştır. Kur'ân, âhireti ağırlıklı olarak, mutlak ve yalın olarak *ed-dârü'l-âhire* terkinde geçen anlam bağlamında kullanmıştır. Âhiret kelimesi, müennes formunda ikisi dünyevi anlamda olmak üzere yüzonaltı yerde müennes/dişil formunda, yirmi altı yerde ise müzekker/eril formunda (الآخِر-*el-yevm*) kelimesine sıfat olarak kullanılmıştır. Âhiret kavramı bu kullanımlarda, ölümle başlayan, çeşitli evreleri olan ebedî hayatın adıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, âhiret kelimesi *ed-dâr* ile sıfat veya isim tamlaması şeklinde *ed-dârü'l-âhire*, *dârü'l-âhire*, *en-neş'etü'l-âhire*, *sevâbe'l-âhire*, *ecrü'l-âhire*,

²⁴¹ en-Nahl 16/38-39; el-Hac 22/69; ez-Zümer 39/46; el-Mü'min 40/70-75.

likâe'l-âhire, *va'dü'l-âhire*, *azâbe'l-âhire*, *harse'l-âhire* ve *nekâle'l-âhire* şeklinde geçmektedir. Kur'ân'da âhiret kelimesi *e-râ-de* (istemek, arzulamak), *ha-zi-râ* (sakınmak, korkmak), *hâ-fe* (korkmak) ve *ve-zi-ra* (bırakmak, terketmek) filleri ile kullanılmıştır.

Kur'ân'da âhiret ile eş anlamlı veya âhiretin farklı boyutlarını konu eden kavramlar kullanılmıştır. Ayrıca âhiret kelimesinin zıddı olan; *dünya*, *ûla ve el-hayâtü'd-dünya* kavramları geçmektedir. Âhiret hayatı; ölümle başlayan, berzah, kıyamet, haşr-mahşer, hesap, mîzan, sırat, cennet-cehennem evrelerinden oluşmaktadır. Kıyamet, âhiret evrelerinin en önemli süreçlerinden biridir. Kur'ân, kıyamet öncesi ve sonrasına dikkat çekmiştir.

Kur'ân, âhireti bir iman ilkesi olarak Allah'a iman esasını ile birlikte kullanmıştır. Kur'ân, dünya ve âhireti bir bütünlük içinde konu etmiştir. İnsanın dünyadaki tüm söz ve eylemlerinin âhirette bir karşılığı olduğu vurgulanmıştır. Âhiret, dünya yaşamını anlamlı kılan, insanın söz ve eylemlerine anlam katan bir hayattır. Âhiret, dünyaya kıyasla sonsuz şartları ve nimetleri ile daha mükemmeldir.

Âhiret, gaybî bir iman ilkesidir. Allah, âhiret hayatının varlığını, insan idrâkinin anlayacağı örneklerle anlatmıştır. Bu konuda insanın kendi varlığından ve tabiatta yaşanan olaylardan örnekler vererek, akî bir zemine indirgemıştır.

Kaynakça | References

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: Daru'l-Hadis. 1988.
- Adam, Baki. "Üzeyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/ 401-402, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Akdemir, Furat. *Vahyin Allah Tasavvuru*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Akdemir, Furat. "İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 37-65.
- Akdemir, Furat. "Kur'an Kavramları Bağlamında Tenzih". *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 7/55 (2020), 1786-1799.
- Ayed, Ahmed vd. *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*. Alesco: Larus Yayınları, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahih*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr, b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Coşan, Kadri Ziyaettin. "Kurân-ı Kerim'in Zamana Bakışını Yansıtan Bazı Temel Kavramlar ve Yaşam Arasındaki Anlam İlişkileri". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018), 36-52.
- Ebû Hanife, İmâm-ı Azâm. *İmâm-ı A'zâm'ın Beş Eseri*. trc. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadr, 1955.
- İsfehânî, Râğîb. *el-Müfredât fi gâribil'l-Kur'an*. thk. Safvan Adnan Dâvûd. Şam: Dâru'l-Kalem, 1997.
- Sabûnî, Nureddîn. *Mâtürîdiyye Akâidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa b. Dahhâk. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1970.
- Topaloğlu, Bekir. "Âhiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/543-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Tözluyurt, Mehmet. "Kur'an'da Allah Ve İnsanın Sonsuzluğu Üzerine Bir İnceleme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018/13), 191-192.